

ABD'NİN BULGARİSTAN'IN KURTULUŞU  
KONULU MEMORANDUMU  
(20 ARALIK 1918)

Sevim HACIOĞLU\*

ABSTRACT

AMERICAN MEMORANDUM ON BULGARIA'S LIBERATION  
(20 DECEMBER 1918)

*At the end of First World War when Germany's defeat became definite, a political rapprochement between Bulgaria and USA took place. After Bulgaria came out the war by signing an armistice and while she waited peace negotiations to begin, at 20<sup>th</sup> December 1918 in Washington a Memorandum on USA's contribution to Bulgaria's political liberation was published. The Memorandum which was focussing on Istanbul Robert College and its staffs' contributions was in contradiction with "Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College" (1909) headed memories of George Washburn who was once director of the same College. In this regard the mentioned Memorandum which has a historical document character actually is an important example not of exposition but of a comment on past events.*

**Key words:** Bulgaria, Bulgaria's Foundation, USA-Bulgaria Relations.

Bu yıl (2008) Bulgaristan'da Osmanlı egemenliğinden kurtuluşun 130. ve bağımsızlık ilânının 100. yıldönümü kutlanmaktadır. Bu vesileyle Bulgar Devlet Arşivlerinde yer alan bir vesikayı hatırlamak ilginç olacaktır.

Bulgaristan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde imzalanan Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Emaret olarak kurulmuş; 1885 yılında aynı antlaşmayla meydana getirilen Şarkî Rumeli Vilâyeti'ni topraklarına kattığını ve nihayet 1908 yılında Bâb-ı Âlî'ye olan bağlılığına son

---

\* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

verdiğini ilân etmiştir<sup>1</sup>. Bulgaristan'ın kuruluşunda en büyük ve fiilî katkı, anılan harpte Osmanlı Devleti'nin Tuna ve Edirne vilâyetlerinde askerî üstünlük elde eden Rusya tarafından yapılmıştır. Ancak Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere ve İtalya bu sürece diplomatik tesirde bulunmuşlardır. Bu devletlerin 1876 İstanbul Konferansı ile Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında "Bulgaristan" olarak adlandırdıkları bölgede idarî, siyasî ve iktisadî ıslahatlar yoluyla buradaki "Hıristiyan Bulgar nüfusun huzurunu sağlama" girişimiyle başlayan<sup>2</sup> "kurtuluş süreci", 1908 yılında nihaî neticeye ulaşmıştı.

XX. yüzyılın başlarında siyasî bağımsızlık sorunu kalmayan Bulgaristan, Rus subaylarının eğittiği bir orduya da sahip olarak Balkanlar'daki stratejik menfaatlerini hayata geçirme yoluna girmiştir. Bu doğrultuda Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile Osmanlı Devleti'ne karşı I. Balkan Harbi'nde kurduğu ittifak bu savaşın ardından dağılmıştır. 1913-1915 yıllarında, Balkan ülkelerinin müttefik kalmasını öğütleyen ve bu doğrultuda fiilen girişimlerde bulunan Rusya ile İngiltere'nin Bulgaristan'daki siyasî nüfuzu, Avusturya ve Almanya lehine yön değiştirmiştir. Bu dış siyaset çizgisi Bulgaristan'ın I. Cihan Harbi'ne 1915 yılında İttifak Devletleri yanında katılmasına yol açmıştır<sup>3</sup>.

Bulgar devlet ricalinin beklentileri aksine, Alman ordusu umulan başarıyı elde edememiştir. Ayrıca 12 Aralık 1916'da İttifak Devletleri'nce İtilâf Devletleri'ne sunulan barış müzakereleri teklifi reddedilmiştir. Diğer yandan Almanya'nın Bulgaristan'a yeterli askerî desteği sağlamadığı bir dönemde Yunanistan'ın İtilâf Devletleri tarafında savaşa katılması ile Hükümetin hayal kırıklığına, Bulgar askerlerinin moral bozukluğu da eklenmiştir. Buna erzak

<sup>1</sup> Geniş bilgi için bkz.: Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'ât-ı Hakikat (Tarihî Hakikatların Aynası)**, Yayına Hazırlayan: İsmet Miroğlu, Berekât Yayınevi, İstanbul, t.y., s. 686 vd.; Ali Fuat Türkgeldi, **Mesâil-i Mühimme-i Siyasiye**, II. Cilt, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 67-73, 202-232; Mahir Aydın, **Osmanlı Eyaleti'nden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 127, 136, 173.

<sup>2</sup> Bu konferansın tutanakları için bkz.: **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR.SYS.**, Dosya no: 1289, Gömlek no: 1, Vesika no: 14-111.

<sup>3</sup> Димитър Саздов, Радослав Попов, Людмил Спасов, **История на България (681-1944)**, Том втори, Рецензент: Андрей Пантев, Софи-Р, София, 2003 (Dimitar Sazdov, Radoslav Popov, Liudmil Spasov, **İstoriia na Balgaria (681-1944)**, Tom втори, Retsenzent: Andrei Pantev, Sofi-R, Sofia, 2003), pp. 439-449, 475-478; 521-534.

sıkıntısının yarattığı memnuniyetsizlik de eklenmiştir. Bulgar askerlerinin savaşıma konusunda artan isteksizliğinin bir başka sebebi ise İtilâf Devletleri'nin, ABD Başkanı Wilson'un Bulgar ulusunun bütünlüğünü garanti edeceğini beyan ettiği yönündeki propagandası olmuştur<sup>4</sup>.

3 Nisan 1917 tarihinde Almanya'ya savaş ilân eden ABD'nin I. Cihan Harbi'ne İtilâf Devletleri tarafında katılması, Bulgaristan'da gerginlik yaratmakla birlikte Hükümet, Avusturya ve Almanya'nın ABD'ye savaş açma konusundaki baskılarına olumsuz cevap vermiştir. Buna mukabil ABD, İngiltere'nin diplomatik baskısına rağmen Bulgaristan'a savaş açmamıştır<sup>5</sup>. Dolayısıyla Almanya'nın zayıfladığı, Rusya'nın ise savaştan çekildiği 1917 yılında birbirine karşılıklı olarak saldırmamaları, Bulgaristan ile ABD'nin bu tarihte yakınlık kurmuş olduklarına işaret eder.

Ülkenin bozulan ekonomisi toplumu açlık sınırında yaşadığı 1918 başlarında Bulgaristan'ın pek çok şehrinde savaş karşıtı gösteriler yapılmıştır. Aynı yılın bahar aylarında Bulgar ordusunun pek çok alay ve fırkasında asker isyanları baş göstermiştir. Bunlara ilâveten, Bulgar muhalefet partileri birleşerek 1918 yaz aylarında mevcut hükümeti düşürmeye muvaffak olmuştur. 21 Haziran 1918 tarihinde Kral Ferdinand'ın talimatıyla kurulan yeni koalisyon hükümeti savaşın devamına karar verdiyse de İttifak Devletleri'nin elde ettiği askerî üstünlük, ayrıca Bulgar ordusunda güçlenen isyan sebebiyle Hükümet, savaştan çıkma kararı almıştır. Barış görüşmeleri için İtilâf Devletleri nezdinde arabuluculuğuna başvurdukları ABD Başkanı Wilson'un katkısıyla Bulgaristan, 29 Eylül 1918'de anılan devletlerle Selânik'te ateşkes imzalamıştır.

Millî tarihine hezimet ve ciddi kayıplarla sonuçlanan bir savaş olarak geçen I. Dünya Harbi'nden Bulgaristan, Paris'te 25 Temmuz 1919'da başlayan barış görüşmelerinin sonuca bağlandığı 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması'yla çıkmıştır<sup>6</sup>.

Ateşkesin imzalanmasından itibaren barış görüşmelerinin başladığı tarihe değin yaklaşık bir yıl geçmiştir. Bu süre zarfında, Bulgaristan ile ABD arasında

<sup>4</sup> Саздов, Попов, Спасов, А.е., pp. 558-560.

<sup>5</sup> Саздов, Попов, Спасов, А.е., pp. 561.

<sup>6</sup> Саздов, Попов, Спасов, А.е., pp. 563-571 ve 611-618.

artan yakınlaşma, Washington'da 20 Aralık 1918 tarihinde yayımlanan bir Memorandumla taçlandırılmak istenmiştir. Bu Memorandumu dikkate değer yapan, 1876-1878 yıllarını kapsamı itibariyle 40 yıl öncesine gitmesinin yanı sıra Bulgaristan'ın kuruluşunu konu edinmesidir. Başlığı “**Меморандумъ Относително Участието на Америка в Политическото Освобождение на България презь 1876-78 години**” (“1876-78 Yıllarında Amerika'nın Bulgaristan'ın Siyasî Bağımsızlığa Kavuşmasına Katkısı Hakkında Memorandum”) olan bu belge, ABD'nin Bulgaristan'ın I. Dünya Harbi'nden çıkması için arabulucu olmasından sonra ve anılan devletin Paris'teki barış görüşmelerine gitmesinden önce yayınlanmıştır<sup>7</sup>.

Bulgaristan'ın iç siyasî hayatı bağlamında 20 Aralık 1918 tarihi, III. Bulgar Krallığı'nın en uzun süre hüküm süren Çarı I. Ferdinand'ın tahttan feragat ederek (3 Ekim 1918) yerini oğlu III. Boris'e bıraktığı, diğer yandan yeni bir koalisyon hükümetinin iş başına geçtiği (28 Kasım 1918) günlerin hemen sonrasına tekabül etmektedir. Yeni hükümetin dış siyaset bağlamındaki başlıca hedefi, İtilâf Devletleri'nin güvenini yeniden kazanarak, imzalanacak barış antlaşmasında Bulgarların tarihsel ve etnografik durumunu göz önünde bulundurulmasını sağlamak ve bu toplumunun bütünlüğünü muhafaza etmektir<sup>8</sup>.

İlgili Memorandum'da ilk olarak, Bulgar toplumunun ABD'ye karşı beslediği duygular söz konusu edildiğinde genellikle, Robert Koleji'nin<sup>9</sup> terbiyevî faaliyeti ile Bulgaristan için sağladığı faydaların akla geldiği belirtilmiştir. Memoranduma göre daha az ölçüde de olsa aynı sözler, İstanbul Amerikan Kız Koleji ve anılan ülkedeki misyoner okulları için de sarf edilebilirdi. Bulgar toplumu gibi Bulgar Hükümeti de bu okulların kıymetli katkıları ile bunların verdiği aklî, ahlâkî ve manevî eğitimi pek çok kez takdir etmişti. Bu doğrultuda Bulgaristan'ın, Balkan yarımadasında bu okullar

<sup>7</sup> “Меморандумъ Относително Участието на Америка в Политическото Освобождение на България презь 1876-78 години”, **Български Централен Държавен Архив, Фонд на Министерството на Външните Работи и Изповеданията (МВРИ)**, фонд 176К, опис 4, архивна единица 33, лист 31-40.

<sup>8</sup> Саздов, Попов, Спасов, А.е., pp. 593-597.

<sup>9</sup> Bu okulu kuran Amerikan Protestan Misyonerlerinin faaliyetleri hakkında bilgi için bkz.: Ömer Turan, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliği'ne Katkıları”, **XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler**, III. Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 1097-1109.

vasıtasıyla Amerikan tedrisatının hedefleri ve idealleri ile doğrudan temas eden tek ülke olduğu vurgulanmıştır<sup>10</sup>.

Memorandumda Bulgar toplumunun ABD'ye büyük bir minnet borcu olduğu ifade edilmiştir. Bu minnet 40 yıl önce bazı Amerikan vatandaşlarının Bulgaristan'ın Türk hâkimiyetinden kurtulmasına katkı yapmalarından ileri geliyordu. Tarihinin en zor döneminde verdikleri destek Bulgaristan tarafından hiç unutulmamıştı. Bu kişiler, 1877-1903 yılları arasında İstanbul Robert Koleji Yöneticisi olan Dr. George Washburn ile yardımcısı Dr. Albert L. Long<sup>11</sup> idi. Bu iki Amerikalı'nın 1876-78 döneminde Bulgaristan'ın siyasî kurtuluşuna ilk katkısı, 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin Filibe sancağı köylerinde çıkan isyan hareketleri esnasında Türk askerleri tarafından "ahaliye yapılan zulmü" duyarak, bunu İngiltere'nin o tarihteki İstanbul sefiri Henry Elliot'a bildirmelerinden ileri geliyordu. Washburn ile Long'un beklentisi, bu yıllarda Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki yakınlığa istinaden Henry Elliot'ın Bâb-ı Âlî nezdinde işlenen suçların cezalandırılması ve sona erdirilmesi hususunda Bulgarlar lehinde teşebbüste bulunmasıydı. Ancak mevzubahis Memorandumda yer alan ifadeyle "...samimi bir Türk yandaşı ve azılı bir Rus aleyhtarı..." olan ve Balkan yarımadasında meydana gelen her Slav hareketinde Osmanlı Devleti'ni bölmek amaçlı bir Rus entrikası gören Henry Elliot'un herhangi bir girişimi vuku bulmamıştı<sup>12</sup>.

Ancak George Washburn'un 1909 yılında Boston'da yayınlanan **Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College** başlıklı hatıratında Memorandum'dan farklı bir anlatım söz konusudur. Washburn'un ifadelerine göre Bulgarlar, herhangi bir siyasî amaç gütmediklerinden emin oldukları Robert Koleji görevlilerine güvenerek, onlara, Bulgaristan'da cereyan eden olayların ayrıntılarını her hafta bildirecek *bir kanal* bulmuşlardı. Bu şekilde öğrendikleri "ayrıntılar" Washburn ve Long, "...Türkiye'nin Avrupa'daki baş destekleyicisi olan bir ülkeyi temsil eden ve *samimi bir dostumuz (dostları) olan İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Elliot...*"a iletmişlerdi.

<sup>10</sup> "Меморандумъ...", ЦДА, Фонд на МВРИ, ф. 176К, оп. 4, а.е.33, л. 31.

<sup>11</sup> Dr. A. Long 1964 yılından itibaren İstanbul'da Bulgar dilinde aylık bir dergi yayınlıyordu. Bkz.: Ömer Turan, a.g.m., s. 1103.

<sup>12</sup> "Меморандумъ...", ЦДА, Фонд на МВРИ, ф. 176К, оп. 4, а.е.33, л. 32.

Bu katkıyı yaparken Washburn ile Long, Elliot'un "...Türlere büyük bir hata yaptıklarını gösterebileceği..."ni ümit etmişlerdi<sup>13</sup>.

Memoranduma göre "birileri", aynı zamanda avukat olan, İngiliz "Daily News" gazetesinin İstanbul'daki hususî muhabiri Mr. Edwin Pears'le yakınlık kurarak Bulgaristan'daki zulmü ayrıntılarıyla anlatmış ve Pears'ın yazdığı uzun mektup 23 Haziran 1876 tarihinde anılan gazetede yayınlanmıştı<sup>14</sup>. Bu noktada Edwin Pears'i bilgilendiren mevzubahis "birileri", başka kaynaklara göre o dönemde Robert Kolej'i'nin Bulgarca öğretmeni idi ve anılan mektubu bizzat yazmıştı<sup>15</sup>.

Diğer yandan Washburn'un hatıratına göre, Mr. Long ile kendisi, Bulgaristan'daki "kanaldan" öğrendikleri ayrıntıları (yani Washburn'un ifadesiyle "gerçekleri") Henry Elliot'tan sonra "İngiltere'deki güçlü dostları" olan "Daily News" muhabiri Mr. Pears ve "London Times" muhabiri Mr. Galenga'ya da iletmışlerdi<sup>16</sup>.

Aynı hatıratın ifadeleriyle Temmuz 1876'da Bulgaristan'daki olaylara "...Hıristiyanlık dünyası, özellikle de İngiltere..." herhangi bir tepkide bulunmamıştı. Washburn'a göre bunun sebebi, İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin mevcut durumundan "...büyük ölçüde sorumlu..." olmasıydı<sup>17</sup>. Bu halde Washburn ile Long'un, Avrupa'da sesini duyurabilmesine ilâveten gerçekte olan bitenden bizzat sorumlu olan bir ülkenin Büyükelçisi ve gazete muhabirlerinin yardımlarına tam olarak neden başvurdukları da bir soru işaretidir.

20 Aralık 1918 tarihli Memoranduma göre, bazı İngiliz devlet adamları ve Washburn ile Long'un, Pears'ın ilettiklerini doğrulayan özel mektuplar göndermeleri, İngiliz kamuoyunu Bulgarların lehinde harekete geçirmişti. Neticede İngiliz Hükümeti İstanbul'daki Sefarethanesine, Filibe sancağı

<sup>13</sup> George Washburn, **Cennetin Sonbaharı, Robert Kolej Anıları**, Tercüme: Z. Bilge Yenice, Atlantis Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 138-139.

<sup>14</sup> "Меморандумъ...", л. 32-33.

<sup>15</sup> Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'ât-ı Hakikat**, s. 134'ten aktaran: Mahir Aydın, **Bulgar Meselesi (1876)**, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Cevdet Küçük, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yakıncağ ve T.C. Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1986, s. 114.

<sup>16</sup> George Washburn, **Cennetin Sonbaharı**, s. 138-139.

<sup>17</sup> George Washburn, **Cennetin Sonbaharı**, s. 141.

köylerinde meydana gelen olayları incelemek üzere bir Anket Komisyonu göndermesini buyurmuştu. Bu komisyona başkanlık görevi Sefarethanenin en genç kâtiplerinden (sekreterlerinden) Walter Baring'e verilmişti. Ancak buradaki ifadeyle, İngiliz sefaret görevlilerinin genel itibariyle Türk yandaşı olmalarından dolayı "...gerçeği mümkün olduğunca gizleyecekleri..." endişesiyle Washburn, o dönemde ABD'nin İstanbul'daki yetkili elçisi Horace Maynard'ın yardımına başvurmuştu. Maynard ise ABD Sefarethanesinin başkâtibi ve başkonsolosu konumundaki Eugene Schuyler'e, ticaret ve konsolosluk açma koşullarını incelemesi kisvesiyle "...İngiliz ve Avrupa kamuoyunu bu denli rahatsız eden..." olayları soruşturmak üzere Bulgaristan'a göndermiştir<sup>18</sup>.

George Washburn'un hatıralarında anlattıklarına göre, İstanbul'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişini takiben yaşanan karışıklıktan dolayı, Osmanlı Hükümeti Bulgaristan olaylarından büyük ihtimalle habersizdi. Bu sebeple olan biten her şeyi inkâr edebilirdi<sup>19</sup>. Dolayısıyla olayları "teyit ettirmek" amacıyla Washburn ile Long, Sir Henry Elliot'tan kâtiplerinden birini, "araştırma yapmak" ve (daha önemlisi) "rapor vermek" maksadıyla Bulgaristan'a göndermesini *rica etmişlerdi*. Henry Elliot önce bahaneler uydurmuş ancak bir gün Washburn'u çağırarak "...bu işi yapmak için emir aldığını ve Mr. Baring'i gitmeden önce..." ona göndereceğini söylemiştir<sup>20</sup>. Bu noktada, teşebbüste bulunan kişinin Washburn olması ile Elliot'un sekreterini Bulgaristan'a göndermeden önce Washburn'la görüşürmesi önemli bir ayrıntıdır.

Diğer yandan Elliot'un kâtibini aldığı emirden dolayı göreve gönderdiğini göz önünde bulunduran Washburn, Baring'in "gerçek bir araştırma" yapmayacağı kanaatine varmıştı. Onun bu kanaate varmasında esas etken ise Mr. Disraeli'nin "Bulgaristan'da ciddi bir şey olmadığına dair yaptığı açıklamaları destekler nitelikte resmî bir rapor..." istediğini bilmesiydi. Bu sebeple Washburn, Mr. Maynard'la görüşmüş ve Mr. Schuyler'i

<sup>18</sup> "Меморандумъ...", л. 33-34.

<sup>19</sup> Washburn'un Osmanlı Hükümeti'nin ilgili olayı inkâr olasılığını bu olaydan bihaber olmasıyla açıklaması gayet tetat bir izahtır. Esasında Osmanlı Hükümeti de ilgili olayı teftiş için sonradan kendi komisyonunu göndermiştir. Geniş bilgi için bkz.: Mahir Aydın, **Bulgar Meselesi (1876)**, Yüksek Lisans Tezi.

<sup>20</sup> George Washburn, **Cennetin Sonbaharı**, s. 144.

“...Bulgaristan’daki durumun bağımsız ve tarafsız bir araştırmasını yapmak üzere... göndermesi için ona yalvar”mıştı. Schuyler’i göndermeye yetkisi olmadığını ifade eden Maynard Washburn’a, Schuyler’ı ikna ederse onu Bulgaristan’a bir şekilde yollayacağını söylemiştir. Neticede Washburn, Schuyler’ı kolaylıkla ikna etmiştir<sup>21</sup>.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Bulgaristan’a bir Anket Komisyonunun gönderilmesi için Washburn’ın neden öncelikle ABD yetkili elçisine başvurmadığı önemli bir sorudur. Diğer yandan İngiltere’nin hem Avrupa’da hem de Bâb-ı Âlî nezdinde tesirli olmasına binaen bir İngiliz Anket Komisyonunun kurulmasını takiben, başında Amerikalı bir şahsın bulunduğu ikinci bir komisyon neden kurulmuştur?

İlgili Memorandumda belirtildiği üzere, İstanbul’a Rusya’dan 6 ay önce gelmiş bulunan ve Fransızca, Almanca ile Rusça bilen; Türkistan’a pek çok kez seyahat etmiş akıllı, hareketli ve kurnaz biri olan Schuyler, Bulgaristan’a Januarius MacGahan’la gitmiştir. Esasında “New York Herald” gazetesinin muhabiri olan Columbia menşeli Januarius MacGahan bu inceleme gezisine İngiliz “Daily News” gazetesinin özel muhabiri sıfatıyla katılmıştı.

Baring ile Schuyler’in başkan oldukları İngiliz ve Amerikan Anket Komisyonları İstanbul’dan aynı zamanda ayrılmıştı ve incelemede bulunmalarının yanı sıra birbirinin adımlarını da takip ediyorlardı<sup>22</sup>. Bu doğrultuda Bulgaristan’ın siyasî bağımsızlığına unutulmaz katkısı babında, Schuyler ile MacGahan tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilen Baring, bu olaylarda Türklerin haklı olduğunu gösterememişti<sup>23</sup>.

Esasında ilgili Anket Komisyonlarının incelemeleri İngiltere’de meydana gelen kabine değişikliği ardından İngiliz dış siyasetinin de yön değiştirdiği bir zamana denk gelmişti. Washburn’un hatıratında belirttiğine göre İngiliz dış siyasetinin değişmesine sebep olan, Schuyler’in yazdığı ön-raporu. Bu konuda Washburn’un sözleri dikkat çekmektedir: “Mr. Baring dürüst bir adamdı ve

<sup>21</sup> George Washburn, **Cennetin Sonbaharı**, s. 144.

<sup>22</sup> “Меморандумъ...”, л. 33-34.

<sup>23</sup> “Меморандумъ...”, л. 34.

daha işin başından mat edilmesine ses çıkarmadı. Mr. Schuyler'in (henüz yazmadığı) raporunun dünyaca kabul göreceğini hemen anlamıştı<sup>24</sup>.

Memoranduma göre Schuyler, "...bir Amerikalıya has cesaret ve kararlığı göstererek..." esaslı bir araştırma yapıyordu; gittiği her yerde (ticaret ve konsolosluk açma koşullarını incelediği esnada) Türk yetkililerini sorguluyor; bunlar onlardan hapisanelere girmek ve mahkûmlarla görüşmek talebinde bulunuyordu. Neticede Schuyler'in, ayrıca İstanbul'daki ABD yetkili elçisi Maynard'ın aracılığı ile yüzlerce suçsuz Bulgar mahkûm salıverilmişti<sup>25</sup>. Bu bağlamda Osmanlı devlet ricalinin Henry Elliot'un baskıları neticesinde Sultan V. Murad'ın tahta çıkışından dolayı Hersek isyancıları hakkında ilân edilen genel affın kapsamına bir kısım Bulgar isyancının da alındığı aktarılmaktadır<sup>26</sup>.

MacGahan'ın "Daily News" gazetesine yazdığı tasvir dolu mektuplar ile Schuyler'in Maynard'a sunduğu 10 Ağustos 1876 tarihli ön-raporu, isyan hareketleri esnasında vuku bulan zulmü "doğrulamıştı". Ardından Schuyler'in hazırladığı nihaî rapor, İngiltere'de Osmanlı aleyhtarı bir kampanyanın başlamasına yol açmıştı. Böylelikle Bulgarlara yapılanların cezaî yaptırımını isteyen İngiltere ve Rusya'daki kamuoyunu memnun etmek amacıyla ve esasında Schuyler'in faaliyetinin bir sonucu olarak Büyük devletler, 1876 İstanbul Konferansı'nı toplamak "...zorunda kalmışlardı..."<sup>27</sup>.

20 Aralık 1918 tarihli vesikaya göre, söz konusu konferansın toplanmasından 1 ay önce İstanbul'daki Rus sefiri, Schuyler'den, Rus Sefarethanesi ikinci kâtibi ile birlikte, konferansa sunulmak üzere Bulgaristan'ın Anayasası hususunda bir proje hazırlamasını rica etmişti<sup>28</sup>. Bu noktada General İgnatiyev gibi yıllardır Bulgarların hamiliğini yapan kabiliyetli bir kişi varken, bu görevin neden henüz Bâb-ı Âlî nezdinde İngiltere ölçüsünde dahi tesiri bulunmayan bir devletin başkonsolosuna bırakıldığı, merak konusudur. Diğer yandan bu kişiye böyle bir görev verilmesine paralel olarak, altı Avrupa devleti

<sup>24</sup> George Washburn, **Cennetin Sonbaharı**, s. 144.

<sup>25</sup> "Меморандумъ...", л. 34.

<sup>26</sup> Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'ât-ı Hakikat**, s. 135-136.

<sup>27</sup> "Меморандумъ...", л. 35.

<sup>28</sup> "Меморандумъ...", л. 36.

sefirleri İstanbul'da 11-22 Aralık 1876 tarihlerinde yapılan konferans öncesi toplantılarda<sup>29</sup> Bulgaristan konusunda neden bir proje hazırlamışlardı?

Diğer yandan Memorandumda belirtildiği üzere, 12 Aralık 1876 tarihli mektubunda Schuyler, "*Bulgar Anayasası hazırdır ve Lord Salisbury bunun, barış müzakerelerine dayanak olmasını kabul etti. Bu Anayasa'nın onaylanacağı fikrindeyim ve beni bu konuda en çok ilgilendiren Bulgaristan'ın birkaç ayrı vilâyete bölünmesi yerine bir bütün olarak korunacağıdır*" şeklinde bir ifade kullanmıştı. Ancak bu ifadesine tezat olarak bizzat hazırladığı proje uyarınca "bağımsız Bulgaristan", doğu ve batı olmak üzere *iki* vilâyetten oluşacaktı<sup>30</sup>. Bu noktada Anayasa taslağı hazırlaması istenen Schuyler'in, Bulgaristan'ın bütünlüğünden ziyade, siyasi yapısıyla ilgilenmesi beklenirdi.

Büyük devletlerin İstanbul Konferansı'nın ilk oturumunda Osmanlı Devleti'ne tasarının bir parçası olarak sundukları "Bulgaristan" adlı bölümde iki vilâyetin tesisinden bahsediliyordu. Bu vilâyetler, Ayastefanos Antlaşmasında olduğu gibi birleşik ve bir bütün olarak düşünülmemişti. Aynı tasarıda o döneme değin ayrı vilâyetler olan Bosna ile Hersek'in tek bir vilâyet olarak birleştirilmesi tavsiye ediliyordu, bu bakımdan aynı şeyin Bulgaristan bağlamında neden akla getirilmediği merak konusudur. Bu durum Büyük devletler tasarısının, muhtemelen; Schuyler'in hazırlığından epey önce ve onun "bütünlük" fikri ile endişesinden bağımsız olarak, 26 Haziran 1876'da Reichstadt'da Avusturya ile Rusya arasında akdedilen gizli antlaşmaya dayanmasından ileri geliyordu. Bu antlaşmaya göre ve Avusturya'nın Rusya'ya galip gelen isteği doğrultusunda Balkanlar'da, büyük Slav birliğine benzer bir devlet yerine küçük millî devletlerin kurulması düşünülmüştü. Böylece "Bulgaristan" ile "Rumeli"nin iki bağımsız Emaret olarak kurulabileceğini tespit eden söz konusu gizli antlaşmayı andırır biçimde<sup>31</sup>, Avrupa devletlerince

<sup>29</sup> Bekir Sıtkı Baykal, "Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, Ocak-Şubat 1945, Ankara, s. 186'dan aktaran Sevim Mertdur, *1876 İstanbul Konferansı*, Tez, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1969, s. 42. Not: Sevim Mertdur ilgili toplantılarını 11-12 Aralık 1876 olarak belirtmiştir, ancak atıf yaptığı makalede bu tarihler 11-22 Aralık 1876 şeklinde yer almaktadır.

<sup>30</sup> "Меморандумъ...", л. 36.

<sup>31</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bekir Sıtkı Baykal, "93 Harbi Esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri", *Belleten*, Cilt V, Sayı 19, Temmuz 1941, TTK, Ankara, s. 44-46.

İstanbul Konferansı'na sunulan tasarıda Rumeli'de iki Bulgar vilâyeti kurma düşüncesi yer almıştı.

Hâlbuki anılan Memoranduma göre, Schuyler adındaki Amerikalı tarafından belirlenen Bulgar topraklarının bu ilk hudutları, Konferans tarafından, tasarlanan Batı vilâyetinde bazı değişiklikler yapılması koşuluyla benimsenmişti. Ayrıca Schuyler'in Bulgaristan'ın sınırları konusundaki bu "Anayasa projesi" sonradan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Muahedesi'ne de dâhil edilmişti. Memoranduma göre Schuyler Bulgaristan'ı bir bütün olarak tespit etmek görevini o denli iyi biçimde yerine getirmişti ki bunu, Konferansa katılan Osmanlı murahhasları dahi takdir etmişti...<sup>32</sup> Oysa Bulgaristan için öngörülen idarî taksimat teklifi gerçekte, Bâb-ı Âlî tarafından müzakerelerin başından itibaren, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne aykırılık arz ettiği ve milletleri parçaladığı sebebiyle reddedilmişti<sup>33</sup>. Memorandum'a göre İstanbul Konferansı, (Schuyler'in projesini takdir ettikleri iddiasına rağmen) Osmanlı murahhaslarının teklifleri "kesin reddi" ve bazı Avrupa devletlerinin ilgili tasarımı kabul ettirmek için ciddi önlem almamaları sebebiyle başarısızlıkla neticelenmişti<sup>34</sup>.

20 Aralık 1918 tarihli bu belgeye göre, Schuyler, Berlin Kongresi neticesinde Bulgaristan'ın Bulgaristan Emareti, Şarkî Rumeli Vilâyeti ve Makedonya ile Edirne Vilâyeti'nin büyük kısımlarını içine alan bölge olarak üçe ayrılmasına ziyadesiyle üzülmüş ve bunun nihaî çözüm olmayacağını sezmişti. Nitekim 7 yıl sonra Bulgaristan Şarkî Rumeli ile birleşmişti...<sup>35</sup>

ABD'nin Bulgaristan'ın siyasî bağımsızlığına yaptığı katkı bağlamında Schuyler'a odaklanmış bulunan Memorandumun son sayfalarında, övgü yeniden Robert Koleji'ne yöneltilmiştir. Avrupa'da anılan Kolejin bu denli meşhur olma sebebinin, hür Bulgar Devleti'nin kuruluşuna yaptığı katkıdan ileri geldiğini belirten söz konusu vesikaya göre, o tarihte hayatta olmayan Schuyler, MacGahan, Washburn ile Long adındaki dört "hayırlı" Amerikalı artık, pek çok ABD vatandaşı tarafından belki hatırlanmamaktaydı. Ancak Bulgaristan'da

<sup>32</sup> "Меморандумъ...", л. 36.

<sup>33</sup> BOA, HR.SYS., Dosya no: 1289, Gömlek no: 1, Vesika no: 19-25.

<sup>34</sup> "Меморандумъ...", л. 36-37.

<sup>35</sup> "Меморандумъ...", л. 37-38.

onların isimleri unutulmamıştı. Zamanın geçmesine rağmen, Bulgar toplumu ve Hükümeti bu dört Amerikalı ile onların ülkesine olan minnet borçlarını daima hatırdada tutmaktaydı.

### Sonuç

Duygusal ifadelerle ve zorlamalı yorumlarla bezenmiş olan bu Memorandum'un tarihsel gerçekliği olduğu gibi aktarması beklenemez. Bu belgenin esas önemi, bir ülkenin (Bulgaristan) siyasî bağımsızlığa kavuşması meselesinin, başka bir ülke (ABD) tarafından kendine pay çıkarma mevzusu olarak görülmesindedir. Bu durumun esas sebebi ise Rusya'nın, 1878 yılından çok önce, hatta 1856 Paris Konferansı öncesine uzanan, Balkanlar'daki Ortodoks Slav milletlerden biri olan Bulgarları himaye siyasetinin<sup>36</sup>, 1878 sonrasında bu milletin kaderi üzerinde bir hak iddiasına dönüşmesidir. Bu doğrultuda 1918 yılında, Bulgaristan'ın siyasî bağımsızlığına katkı yaptığı konusundaki bu Memorandumla ABD, Bulgaristan'ı Balkanlar sahnesinde var ettiği hususundaki Rus iddiasına karşı kendi alternatifini oluşturacak bir iddiayı meydana getirmişti.

Dört Amerikalı'nın Filibe köylerinde çıkan isyanı ve takip eden olayları duyup bu duyumu habere dönüştürmeleri ve bunun Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhtarı kamuoyu yaratması Bulgaristan'ın siyasî bağımsızlığı için ancak dolaylı ve cüzî bir katkı sayılabilir. Gerçekte vuku bulduğu şüpheli olan, Schuyler adındaki Amerikalı'nın Bulgaristan'ın ilk Anayasa taslağını hazırladığı şeklindeki iddia ise bir katkı sayılamaz. Üstelik Rusya'nın; yılları bulan; ciddi kaynaklar ayırıp Osmanlı Devleti ile birkaç harbe girerek, yüzlerce askerini kaybetmek pahasına, tüm bunlara ilâveten yılmadan devam ettirdiği diplomatik girişimlerin Bulgaristan için yarattığı "kurtuluş" ya da "bağımsızlık" fırsatı ile ABD'nin anılan katkı iddiası karşılaştırılmaz.

Diğer yandan, bu fırsattan istifadeyle 1878'ten 30 yıl sonra siyasî bağımsızlığını resmen ilân eden Bulgaristan, bunun üzerinden 10 sene geçmeden Balkanlar'da Rusya'nın öğütleri ve tesirinden çıkarak, kendi menfaatlerine odaklanmıştır. Mart 1918'de Bulgaristan'ın Lahey elçisi, Bulgar

<sup>36</sup> Bu konuda daha 1856 yılını takiben Prens Gortchakoff'un Bâb-ı Âli'ye gönderdiği notalar için bkz.: BOA, HR.SYS., Dosya no: 1285, Gömlek no: 6; Dosya no: 1292, Gömlek no: 2.

dış siyasetinin bu yeni çizgisini şöyle açıklamıştı: “Rusya Bulgaristan’ı İstanbul’a ve Boğazlar’a yakınlaşmak maksadıyla hürriyetine kavuşturdu. Bizler, Rusların düşüncesini olduğu gibi benimsedik ve yabancı hedeflerin gerçekleştirilme aracı olmak yerine tam manasıyla bağımsız olmayı seçtik”<sup>37</sup>.

Fakat 6 ay sonra Bulgaristan’ın siyasî bağımsızlığa kavuşmasına katkı yaptığı konusunda bu kez ABD resmî bir beyanatta bulunmuştur.

Bu Memorandum, uluslararası dengenin değişkenliğine mukabil dönüşen dış siyaset eğilimlerinin tesiriyle, aynı tarihî olayın değişik şekillerde yorumlanmasına, ayrıca yorumların gerçeği aksettiremediğine önemli bir örnektir.

### ÖZET

#### ABD'NİN BULGARİSTAN'IN KURTULUŞU KONULU MEMORANDUMU (20 ARALIK 1918)

1. Dünya Savaşı sonlarında Almanya'nın mağlup olacağı kesinleştiği bir dönemde, Bulgaristan ile ABD arasında siyasî yakınlaşma meydana gelmiştir. Bulgaristan'ın savaştan ateşkes imzalayarak çıktığı ve Neuilly barış müzakerelerinin başlamasını beklediği bir tarihte, 20 Aralık 1918'de Washington'da ABD'nin, Bulgaristan'ın 1876-1878 sürecindeki siyasî kurtuluşuna katkısını anlatan bir Memorandum yayınlanmıştır. Bu çerçevede İstanbul Robert Koleji ve çalışanlarının yaptığı “yardımlara” odaklanan Memorandum, aynı okulun bir dönem yöneticisi olan George Washburn'un “Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College” (1909) başlıklı hatıratında yer alan bilgilerle çelişmektedir. Bu bakımdan tarihî belge özelliği niteliğindeki söz konusu Memorandum esasında tarihî olayların olduğu haliyle aktarılması yerine, yorumlanmasına önemli bir örnektir.

**Anahtar sözcükler:** Bulgaristan, Bulgaristan'ın Kuruluşu, ABD-Bulgaristan ilişkileri.

<sup>37</sup> ЦДА, Фонд на МВРИ, ф. 176К, оп. 3, а.е.840, л. 28 гръб.

